

JASLAR TÁRBÍYASINDA XALIQ PEDAGOGIKASI DEREKLERINEN PAYDALANIW

Baqbergenova Bibinur Bayramovna

Ájiniyaz atındaǵı NMPI Pedagogika fakulteti Pedagogika tálim baǵdarı talabası.

Saparbaev Tajibay

Ilimiy basshı: Professor w.w.a

Ájiniyaz atındaǵı NMPI Pedagogika fakulteti Pedagogika tálim baǵdarı talabası.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14450478>

Annotaciya. *Ílimiy maqalada jaslar tárbiyasında xalıq pedagogikasi dereklerinensaydalanıwdıń pedagogikalıq áhmiyeti, xalıq pedagogikasi dereklerinensaydalanıw múmkinshilikleri sonday-aq jolları, usılları sóz etiledi.*

Gilt sózleri: *xalıq pedagogikasi, jaslar tárbiyası, awızeki xalıq dóretpeleri, dástanlar, ertekler, xalıq qosıqları, naqıl-maqallar.*

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НАРОДНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ОБРАЗОВАНИИ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. *В статье с научной точки зрения дана важность использования народной педагогики в воспитании детей, а также воспитательное значение народной поэзии.*

Ключевые слова: *народная педагогика, воспитание молодежи, устное народное творчество, былины, сказки, народные песни, пословицы.*

USING THE PRINCIPLES OF PEOPLE'S PEDAGOGY IN YOUTH EDUCATION

Abstract. *In the article, the importance of the use of folk pedagogy in the education of children, as well as the educational importance of folk poetry from a scientific point of view.*

Keywords: *folk pedagogy, youth education, oral folk art, epics, fairy tales, folk songs, proverbs.*

Ínsaniyat tariyxınıń hár bir dáwirinde rawajlanıw jónelisi social-ekonomikalıq rawajlanıwınıń metodologik birligi nızamı tiykarında belgilengen. Usı nızam jámiyette húkim súrgen social-ekonomikalıq qarasar, ideyalar hám ideyallar tiykarında sociallıq sana kórinisleri bolǵan pán, kórkem-óner, mádeniyat, islep shıǵarıw hám turmıs tárizi rawajlanıwına faktor bolǵan. Nátiyjede rawajlanıw dawamında barkedal shaxstı tárbiyalaw hám kamedalǵa keltiriw tuwralı toplanǵan bay ruwxıy miyraslar xalıq pedagogikasında óz kórinisin tawıp bargan. Kishi jámiyettiń barlıq basqıshlarında kamedal insandı tárbiyalaw aktual máselelerden biri bolıp kelip atr.

Xalıq pedagogikasi kamedal insan tárbiyasına hám kamedalına tiyisli barlıq máselelerdi ózinde jamlegen. Barkedal shaxsqa tán bolǵan pazıyletlerdi jaslar tárbiyasına sindiriw hám illetlerden jiraq tutıw yamasa ajratıw boyınsha xalıq pedagogikasında qatar tárbiya metodları ameldegi bolıp bularǵa ulgi kórsetiw, úgit-násiyat, xoshametlew hám qaralaw, maqullaw hám maqtaw sıyaqlılar kiredi.

Xalıq pedagogikasi shaxsqa óz dáwirinde social ayrıqshalıqlardı payda qılıw ushın kerek bolǵan pedagogikalıq bilim, kónlikpe hám ilmiy tájriyebeler, tálim-tárbiya beriw jolları, qurallarınıń kompleksi esaplanadı. Milliy pedagogika xalıqtıń tálim-tárbiya máselesi maydanındaǵı qarasarı, ideyaları, dástúrleri tiykarında qalıplesken.

Milliy pedagogikaning teńsiz qádiriyatı mınada, ol birinshiden ózinde ásirler dawamında qalıplesken pedagogikalıq haqıyqatlarǵa iye, ekinshiden bolsa ol turmıslıq, ámeliy xarakterge iye.

Ol óz ańlatpasın xalıq pedagogikasınıń barlıq ideyaları ámeliy tájiriyebe tiykarlanganlıǵı, ámeliyatda sınalǵan hám jetkinshekti tárbiyalaw boyınsha ámeliy iskerlikke qaratılǵanlıǵında tabadı. Xalıq pedagogikasında turmıslıq (xojalıq, miynet, etikalıq) hám pedagogikalıq maǵlıwmatlar, gúzetiwler zárúrli áhmiyetke iye bolıp mámile processinde ózlestiriledi. Xalıq pedagogikası tariyxıy jáne social tájiriyebe jemisi hám usınıń menen birge social etika jáne social kelisiw ilmiy tájriyeleriniń qalıplesiwi quralı, faktori esaplanadı. Xalıq pedagogikası jámiyettiń pedagogikalıq mádeniyatındaǵı eń jaqsı qádiriyatlardı sáwlelendiren bular: úlkenlerge húrmet, miymandoslıq, miynetsúygishlik, joqarı etika, rasgóylik bolıp esaplanadı.

Birinshi Prezidentimiz I.A.Karimov Ózbekstan Respublikası Oliy Májlisi IX sessiyasında sóylegen sózinde atap ótkenindey: “Mámleketimizdiń g‘árezsizlik jolındaǵı birinshi qádemlerinen-aq, ullı mánawiyatımızdı tiklew hám jánede joqarılatıw, milliy ta'lim-tárbiya sistemasın jetilistiriw, onıń milliy ornın bekkemlew, zaman talabına maslastırıw tiykarında jáhán úlgileri hám kónikpeleri dárejesine shıǵ‘arıw maqsetine úlken itibar berip kelinmekte “. Bul bolsa bizden bay bilimlendiriw miyraslarımızdıń bahasız dereklerinden tálim-tárbiya processinde ónimli paydalanıwımızdı talap etedi. Ol óz shıǵ‘armalarında ájdadlarımız qaldırǵ‘an bay milliy qádiriyatlardıń áhmiyeti haqqında da bólek pikir bildirip: "Xalqımız tayanışı ájdadlarımız qaldırǵ‘an mánawiy miyrastıń ózi bir g‘áziyne, bul g‘áziyneden aqılǵa muwapıq paydalanıw lazım",- degen edi.

Xalıq pedagogikasın úyreniwde eń dáslep onıń dereklerine itibar beriw gerek. Sebebi hár bir derekte jaslar tárbiyasında úlken áhmiyetke teń. Xalıq pedagogikası pání tiykarıng‘ı derekleri tómendegiler : xalıq awızeki dóretpesi, milli úrp-ádetler, máresimler, xalıq ayaq oyın óneri, diniy táliymatlar, xalıq ámeliy óneri, ónermentshilik, xalıq muzika óneri xalıq oynıları hám oynıshıqları hám basqalar.

1. Xalıq awızeki dóretpeleri- áyyem zamanlardan beri xalıq pedagogikasınıń tárbiya qurallarınan esaplangan jumbaqlar, ertekler, naqıl maqallar, ápsanalar, ráwiyatlar, miflar, aytısıwlar, dástanlar, jańıltıwlar hám basqalar kiredi.

2. Milliy úrp-ádetler, máresimler hám qádiriyatlar – bulardıń quramında úlken tárbiyalıq imkaniyatlar bar, olardıń barlıǵı babalarımızdan qalǵan miyraslar. milliy toylar, bayram seyilleri usıǵan kiredi

3. Xalıq oynıları hám oynıshıqları - háreketshen bolıp, jaslardı shıdamlılıqqa úyretedi, shınıqtırıwshı háreketlerden ibarat ekenligi menen ajıralıp baradı.

4. Milliy muzıka hám qosıqshılıq óneri - belgili dárejede ómirde hám dáwirdi sáwlelendiredi, xalıqtıń turmısın, onıń arızıw- úmitlerin ózinde qalıplestiredi.

5. Súwretlew óneri - xalıqtıń ómiri, onıń turmıs keshirip atırǵ‘an tábiyiy shárayatı, insaniy obrazların málim dárejede pedagogik maǵlıwmatlardı hám bilimlerde súwretlep bergen.

6. Tariyxıy orınlar hám ónermentshilik - hár bir tariyxıy estelikler quramında xalıqtıń belgili bir dáwirdegi tariyxıy rawajlanıwı hám sociallıq turmısı jatadı. Hár bir tariyxıy orınlar, estelikler jaslarda watanpárwarlıq sezimin, usınday ájayıp esteliklerdi jaratqan babalar menen maqtanıw tuyǵusın beredi.

7. Diniy táliymatlar - Islam dininiń muqaddes kitabı bolǵan " Qurani Karim", " Hádıs " hám basqa diniy táliymatlarda ádep-ikramlılıqqa, insaniy páziyetlerge baylanıslı bahalı maǵlıwmatlar ilgeri súrilgen.

Xalıq pedagogikasınıń tárbiyalıq imkaniyatları degende xalıq tárbiya tajiriybesinen ornı alǵan eń aldınǵı pedagogik bilimler, tájiriybe hám kónikpeler, zamanagóy oqıw ornı hám shańaraq tárbiyalıq sistemasında jaslardı tárbiyalaw maqset ham wazıypaların sheshiw ushın qolay shárt-shárayatlardı jaratıw túsiniledi. Máselen, xalıq maqallarınıń tárbiyalıq imkaniyatları tárbiyanıń tiykarǵı maqsetlerinen kelip shıǵadı. Tárbiyanıń tiykarǵı maqseti bolsa hár tárepleme jetik insan, joqarı mánawiyatlı shaxstı qalıplestiriw esaplanadı. Somday-aq xalıq pedagogikası qádiriyatları mánawiy jetik, tájiriybeli qániygelerdi tayarlaw, bárkamal shaxs tárbiyası hámde tálim-tárbiya nátiyjeliligim asırıw imkaniyatların jaratıp beriwshi derek esaplanadı.

Teoriyalıq bilimlerde ózlestiriwde kúndelik ómirdegi tanıs ómirlik waqıyańardı mısal retinde qollaw oqıwshılardıń aktivligin asıradı, bilimlerin bekkemleydi hám dúnyaqarasın bekkemleydi. Juwmaq etip aytqanda, milliy tálim-tárbiya xalıq pedagogikası dóretpeleri tiykarında oqıtıw hám tárbiyalawdan baslanadı. Xalıq pedagogikasınıń tárbiyalıq imkaniyatlarınan tálim-tárbiya sistemasınıń barlıq quramlıq bólimlerinde paydalanıw múmkin. Milliy tárbiya qádiriyatlarınıń didaktik imkaniyatkarı tiykarınan oqıtıw procesinde qollanıladı.

Xalıq awızeki-dóretpeleri úlgerileri hám ózbek oyshıları shıǵarmaları menen jaslardı tanıstırıwda oqıtıwshı jarqın ádebiy obrazlarǵa tiykarǵı itibardı qaratıwı lazım. Oqıwshılar bolsa bul obrazlardı qabıl qılıwı, túsiniwi hám seziwi kerek. Usınıń menen ádebiy obrazlar arqalı oqıwshılarda túrli sezimlerde payda etiwı múmkin. Máselen "Farhod va Shirin" dástanım úyreniwde Fahodtıń mártılıginiń tán alıw, Shirinniń sadıqlıǵı hám gózzallıǵına lal qalıw, Xisrawdıń jawızlıǵı hám mákkarlıǵına ǵázep keshirmeleri oynadı. Ózbek tili sabaqlıqlarında ózbek ádebiy tilin úyreniwde, grammatik qaǵıydalardı iyelewde shuqır tárbiyalıq áhmiyetke iye bolǵan folklor shıǵarmaları, yaǵnıy dástanlar, dástanlar, ertekler, ráwiyatlar, naqıl-maqallar, hikmetli sózlerden hám basqalardan dúzilgen misallardan ibarat shınıǵıwlar qollanıladı.

Ertekler – erteklerde bala tárbiyasınıń barlıq quram bólekleri – fizikalıq hám aqılıy kámalat, ilim hám ónerge muhabbat, mánawiy hám estetik talǵamınıń tárbiyasına baylanıslı kópten-kóp materiallardı ushıratıw múmkin. Erteklerdegi unamlı qaharmanlar jeńilmes kúshke aylanıp, hár qanday jawızlıq, ádalatsızlıq, haqsızlıq ústinen jeńiske erisedi, ulıwma xalıq mápin qorǵaydı. Erteklerde xalıqtıń arzıw- úmitleri qıyalıy hám turmıslıq jalalar quralı sıpatında gúrriń etiledi, yaǵnıy real turmıslıq waqıyalar sanalı tárizde jalalar arqalı súwretlenedi.

Naqıl-maqallar – xalıqtıń ómirlik tájiriybeleri tiykarında júzege kelgen dana pikirlerdiń ıqsham kórinisi esaplanadı. Olar mazmunı hám kórinisi jaǵınan uzaq dáwirler dawamında kem ózgerislerge ushıraydı hám uzaq jasaydı. Naqıl-maqallar adamlardıń ásirler dawamındaǵı turmıslıq tájiriybeleri hám kúndelik turmısta kóp márte sınavlardan ótedi. Naqıl-maqallar ózinde filosofiyalıq, aqılıy-tálimiy temalardı jámlegen, sol sebepli úlken tárbiyalıq hám didaktik áhmiyetke iye. Xalıq maqallarınıń tema sheńberi júdá keń bolıp, olarda sáwlelenbegen xalıq turmısınıń birde bir tarawı joq. Sebebi xalıq óz turmıslıq tájiriybeleri hám gúzetiwleri maqallar kórinisinde máńgilestiredi hám nátiyjede kelesi áwladqa qaldıradı. Naqıllarda patriotlıq, miynetsúygishlik, ilimpárwarlıq, adamgershiliklik, mártlik, ádalat, insap, sap muhabbat, haq niyetlilik, sadıqlıq, doslıq sıyaqlı shın insaniy páziyetler óz ańlatpasın tapqan.

Qosıq – xalıq awızeki-dóretpesiniń eń áyyemgi hám ǵalabalıq formalarınan biri bolıp, kúge salıp ayılatuǵın kishi lirik qosıq bolıp tabıladı. Qosıqlar da basqa xalıq awızeki dóretpesi janrları sıyaqlı sol xalıqtıń miynet, gúresi, ruwxıy keshirmeleri hám mútajlikleri nátiyjesinde payda boladı. Qosıqlar jaslarda gózzallıq tuyǵıların qalıplestiredi, dillerge kewil baǵıshlaydı, sonday-aq jaslardı watanǵa sadıqlıq, xalıqqa muhabbat ruwında tárbiyalaydı. Balalar dáslep ana háyyiwin esitedi. Háyyiw qosıǵı balanıń fizikalıq hám tárbiyalıq jaqtan jetilisiwinde áhmiyetli tárbiyalıq faktor esaplanadı. Háyyiw qosıǵı eki áhmiyetli wazıypanıń sheshiliwin támiyinleydi.

Birinshiden, balanı terbetiw oǵan fizikalıq zawıq baǵıshlaydı, ekinshiden besikti bir tırizde terbetiwden ananıń mehri oyanadı, perzentine bolǵan muhabattan ananıń júregindegi arzıw-úmitler oyanadı. Sıyqırlı, názik qosıq balası ushın arnaw kibi jańıraydı hám perzentiniń názik júregine sińip baradı. Sonday-aq miynet qosıqları, máwsimlik-máresimlik qosıqları bar bolıp bulardıń hár biri óz aldına tárbiyalıq áhmiyetke iye.

Dástan – kámil insandı tárbiyalawda ózine mas biybaha qádiriyatlardan biri esaplanadı.

Dástanlarda azatlıq, watanpárwarlıq, xalıqpárwarlıq, qaharmanlıq sıyaqlı insaniy ideyalar joqarı uqıplılıq pene atqarılǵan hám insandı hárdayım mánawiy kámillikke qaray jeteklegen.

Dástanlarda súwretlengen waqıya-hádiyseler jeke shaxs – kúsh-qúdiretke iye bolǵan bahadır átirapına birlestiriledi.

Xalıq pedagogikası barksamal áwlad tárbiyası, onıń kámalatına baylanıslı barlıq máselelerdi ózinde birlestirgen. Soǵan kóre barksamal áwlad watanpárwarlıq, miynetsúygishlik, ilim hám kásip-ónerge húrmet, mehir-muhabbat, ádalatlılıq, ziyreklik, ádeplilik sıyaqlı pazıylerge iye bolıwı, sonıń mene birge shuqır ilim iyelewi, waqtıń qádirine jetiwi, xalıq qádiriyatları hám úrp-ádetlerin jaqsı biliwi hám qádirlewi, diniy táliymatlardı tuwrı túsiniwi, sóylew ádebi hám kiyiniw mádeniyatına ámel qılıwı lazımlıǵı uqtırılǵan. Bul pazıylardıń kerisi bolǵan nadanlıq, menmenlik, qorqaqlıq, ádepsizlik, sabırsızlıq, ishi tarlıq sıyaqlı illetlerden uzaq bolıw talap etilgen. Áne usı jaqsı pazıylardı jaslar tárbiyasına síndiriw hám illetlerden uzaq tutıw boyınsha xalıq pedagogikasında qatar tárbiya metodları, usıl hám quralları bar.

Úgit-násiyat qılıq, órnek kórsetiw, xoshametlew hám qaralaw sıyaqlı metodlardı xalqımız ásirler dawamında qollap kelgen bolıp, onıń tómendegi birqansha túrleri bar:

- túsintiriw;
- úyretiw, shınıqtırıw;
- maqtaw;
- xoshametlew;
- kún tártibin rejlestiriw;
- isenim bildiriw.

Sonday-aq, xalıq pedagogikasında ósip kiyatırǵan jas áwladtı tárbiyalawda tómendegi ádetler qaralanadı:

- Talap qılıw;
- Uyaltırıw;
- Masqaralaw;
- Isenimsizlik bildiriw;
- Ayıplaw hám uyaltırıw hám basqalar.

Turmistiń mazmunın tuwrı túsintiriw, perzentlerge ádep ikramlılıqtı úyretiw, jaqsı jumıslarǵa ádetlendiriw xalıq pedagogikasınıń joqarıda atap ótilgen tárbiya metodlarınan paydalanadı.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, xalıq awızeki dóretpeleriniń barlıq janlarında ilgeri súrilgen ideyalar, pikirler unamlı qaharmanlar tımsalında jámlesip insaniy pazıyletler, milliy qádiriyatlar házirgi jas áwladtı tárbiyalawda úlken orın iyeleydi. Áyyemgi isenim qádiriyatlar, úrp-ádetler, qádiriyatlar mánisin keleshek áwladqa jetkeriwdiń eń nátiyjeli jolı da xalıq awızeki dóretpelerinen ónimli paydalanıwdan ibarat. Zero, bul dúrdanalar túrli ramziy obrazlar arqalı ótmishimiz benen házirimizdi baylanıstırıp turadı, jaslarǵa estetik zawıq hám talǵam baǵıshlawdan tısqarı ádep-ikramlılıq gózzallıǵın oyatadı.

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M Buyuk kelajagimizni mard va oliy janob xalqimiz bilan birga quramiz T:"O'zbekiston" 2016
2. Бекмуродов. А, G'афуров. У Бу муЗаддас ватанда азиздир инсон. Т. w0q0
3. Алий Назимо. Кизлар тарбияси. Т. “ Камалак ” qооr
4. !ле7ов О. халы3 педагогикасы 81м перзент ту7ыл2анда2ы д1стбрлер. №ара3алпа3стан му2аллими журн qооу, N q-w, yі б
5. Мунавваров А.К. Оила педагогикаси. Т. “ О'Зитувчи “ qооr.
6. M1мбетов К. Каракалпак тол2а7лары. Nókis. “ Билим“ qоот.
7. Миртурсунов З. О'збек хал3 педагогикаси Т. “ Фан “ qооe.
8. Сафо Очил. Муста3иллиик ва тарбия Т.1996

Internet saytları:

9. <https://cyberleninka.ru/>
10. w.w.w.Ziyonet.u
11. www. tdpu. uz
12. www. pedagog. uz